
La Societat d'Atracció de Forasters de Barcelona com a estructura de poder

Albert Blasco i Peris*

Resum

El naixement de la Societat d'Atracció de Forasters de Barcelona (SAF) s'emmarca dins del context històric de la Catalunya de finals del segle XIX. La burgesia industrial catalana, decebuda amb el règim de la Restauració, decidí de crear un partit polític, la Lliga Regionalista, que influí decisivament en aquesta societat. Per bé que la SAF intentà d'atreure turistes com una manera ràpida d'obtenir divises, l'activitat turística no era vista només des d'una òptica economicista: l'arribada de forasters també es percebia com una manera interessant d'intercanvi cultural que podia modernitzar els costums de la població. Aquesta societat va crear una xarxa de delegats repartits arreu del món que actuaven com a veritables oficines de turisme, repartint material de propaganda com ara pel·lícules, opuscles i monografies. Amb molta ambició, la SAF s'encarregà de potenciar tot allò que veia susceptible de convertir-se en element d'atracció turística, a més d'intentar reduir les molèsties que puguessin tenir els forasters que ens visitaven. Una de les seves preocupacions fou la manca d'interès que mostraven els successius governs espanyols pel desenvolupament d'una activitat que, en canvi, produïa grans beneficis econòmics a països com França, Itàlia i Suïssa. Davant d'aquesta situació, la SAF va promoure l'associacionisme en l'àmbit estatal, així com la realització de congressos i conferències, com la Conferència Nacional de Turisme o els dos congressos de turisme de Catalunya. La manca d'una autèntica política turística espanyola va dur la SAF a cercar què es feia en altres països europeus, convertint França en el seu referent.

Resumen

El nacimiento de la Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona (SAF) se enmarca dentro del contexto histórico de la Cataluña de finales del siglo XIX. La burguesía industrial catalana, decepcionada con el régimen de la Restauración, decidió crear un partido político, la Lliga Regionalista, que influyó decisivamente en esta sociedad. Aunque la SAF intentó atraer turistas como una manera rápida de obtener divisas, la actividad turística no era vista sólo desde una óptica economicista: la llegada de forasteros también se percibía como una manera interesante de intercambio cultural que podía modernizar las costumbres de la población. Esta Sociedad creó una red de delegados repartidos por todo el mundo que actuaban como verdaderas oficinas de turismo, repartiendo material de propaganda como películas, opúsculos y monografías. Con mucha ambición, la SAF se encargó de potenciar todo aquello que veía susceptible de convertirse en elemento de atracción turística, además de intentar reducir las molestias

* Coordinador d'estudis del Grau en Turisme i Gestió de l'Oci, Escola Universitària del Maresme, Universitat Pompeu Fabra.

que pudiesen sufrir los forasteros que nos visitaban. Una de sus preocupaciones fue la falta de interés que mostraban los sucesivos gobiernos españoles por el desarrollo de una actividad que, en cambio, producía grandes beneficios económicos en países como Francia, Italia y Suiza. Ante esta situación, la SAF promovió el asociacionismo en el ámbito estatal, así como la realización de congresos y conferencias, como la Conferencia Nacional de Turismo o los dos congresos de turismo de Cataluña. La falta de una auténtica política turística española llevó la SAF a averiguar qué se hacía en otros países europeos, convirtiendo Francia en su referente.

El naixement de la Societat d'Atracció de Forasters de Barcelona s'emmarca dins del context històric tan peculiar que va viure Catalunya des de finals del segle XIX. Dos són els trets que tenen a veure amb la seva fundació: el procés d'industrialització i la Renaixença.

La burgesia industrial cercava la modernització del país i estava decebuda amb el règim de la Restauració; sobretot des de la pèrdua de les darreres colònies, que va suposar també la pèrdua d'un mercat molt important per a l'economia catalana, una economia que ni trobava el relleu per a aquest mercat ni la comprensió per part d'una Espanya agrícola. Segons Riquer, la burgesia catalana considerà que el tractat de pau signat amb els nord-americans després de la guerra de Cuba lesionava els seus interessos i que va ser el resultat d'una ambició desmesurada per part dels americans, però també de la «nul·litat i incompetència de la comissió negociadora espanyola».¹ Desenganyada com estava amb el regim de la Restauració, aquesta burgesia es decidí a entrar en política i creà un partit, la Lliga Regionalista, que des del mateix moment de la seva fundació va recollir un èxit rere un altre en les successives eleccions que es van celebrar (almenys durant els primers anys).

L'any 1908, la Lliga va aprofitar la crisi política que es produí a l'Ajuntament de Barcelona i aconseguí que la subcomissió del consistori dedicada a l'atracció del turisme, amb el pressupost assignat, es convertís en una societat teòricament aliena al poder. Si de bon principi no va ser controlada, sí que va ser influïda per aquell partit polític i va formar part de la seva estructura de decisió. De fet, una bona part dels càrrecs d'aquesta societat estaven ocupats per persones afiliades a la Lliga o properes a ella des del punt de vista ideològic. Dins de la seva estructura directiva trobem personatges com Francesc Puig i Alfonso, Frederic Rahola Trèmols o Josep Rogent Pedrosa, que varen ocupar el càrrec de vicepresidents; o Manel Folch i Torres, que en fou secretari general. Entre els vocals destacaren Lluís Duran i Ventosa, Josep Puig i Cadafalch, Joan Ruiz i Porta, Enric Prat de la Riba, Ignasi Girona o Francesc Cambó. És a dir, hi trobem el nucli ideològic de la Lliga. Duran, Prat de la Riba i Cambó varen ser els autèntics dirigents de la Lliga des de juliol de 1904 (després de l'escissió del partit), ja que es constituïren en els tres únics membres de la Comissió d'Acció Política.² Pel que fa al que va ser el president de la societat pràcticament des dels seus inicis i fins al seu desmantellament provocat per la

1. BORJA DE RIQUER, *Lliga Regionalista. La burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Barcelona, Edicions 62, 1977.
2. RIQUER, *Lliga Regionalista...*

Guerra Civil, Marià Rubió i Bellver, mai no milità a la Lliga, però ha quedat demostrada la seva simpatia per aquest grup polític.

Com hem dit, la llavor d'aquesta societat la trobem en la subcomissió que funcionava a l'Ajuntament de Barcelona, sota l'alcaldia de Domingo J. Sanllehy, que va crear aquesta societat el 1908 com a resultat d'una crisi al consistori municipal, que acabà amb la dimissió del batlle. El desacord l'originà el pressupost de cultura, que donava prioritat a l'ensenyament laic. Fou el vot de censura votat majoritàriament pels regidors el que provocà la dimissió de Sanllehy, després que ell mateix hagués suspès una part d'aquest pressupost. De tota manera, la revista de la SOCIETAT D'ATRACCIÓ DE FORASTERS, *Barcelona Atracció*, en el seu número del mes de desembre de 1913, no feia esment d'aquesta dimissió i sí de la voluntat de l'alcalde que la subcomissió quedés fora de la lluita política, essent aquest el motiu oficial de la creació de la societat, que va prendre el nom de la partida inclosa en els pressupostos: "Atracción de Forasteros".³ Els primers membres en van ser el mateix Sanllehy, que fou el president fins la seva mort, i els mateixos regidors que formaven part de la subcomissió, encara que, segons la revista, ben aviat s'hi sumaren empresaris turístics, industrials i comerciants, que aportaren nous recursos econòmics.⁴

La creació formal de la Societat d'Atracció de Forasters es va produir l'1 d'abril de 1908. De tota manera, passat un temps, la Societat al·legà que el seu veritable impulsor no fou cap altre que Lluís Duran i Ventosa.⁵ El mateix Duran s'atribuí el mèrit en un article sense data. Segons ell, va ser el resultat del seu esforç per convèncer la majoria republicana del consistori de la necessitat de crear la subcomissió que es formà la Societat, amb dos membres de la Lliga, dos republicans i ell mateix. No va ser fins el 10 d'agost de 1910 que adoptà el nom de "sindicat d'iniciativa", un tipus d'associació que havia sorgit a finals del segle XIX en països que tingueren un gran desenvolupament turístic, com Suïssa, França o Itàlia.⁶ Es tractava de societats (o associacions) privades i sense ànim de lucre que tenien per objectiu promocionar els seus països com a destinació turística i utilitzaven els mitjans de propaganda habituals, com ara opuscles, anuncis, articles de premsa, etcètera.

La Lliga era un partit industrialista que, sense ser sobiranista, perseguia una certa autonomia en un intent de modernitzar Catalunya i, per extensió, l'Estat espanyol. En aquest sentit, cal dir que la Societat d'Atracció de Forasters va ser un instrument més per assolir aquella modernització de Catalunya que desitjaven tant. Des d'aquesta Societat, van intentar atreure turistes com una manera ràpida d'obtenir les divises que eren tan necessàries per assolir els seus objectius. De tota manera, cal dir que l'activitat turística no era vista només des d'una òptica econòmica: l'arribada de forasters (encara no s'utilitzava de forma generalitzada el mot "turista") també es percebia com una manera interessant d'intercanvi cultural que podia modernitzar els costums de la població. En definitiva, es veia com un factor de dinamització econòmica i sociocultural.

Els esforços de la Societat d'Atracció de Forasters per atreure turistes van ser nombrosos i importants. Així, van aconseguir teixir una xarxa de delegats arreu del

3. *Barcelona Atracció*, (maig de 1933).

4. *Barcelona Atracció*, desembre de 1913 i setembre de 1922.

5. *Barcelona Atracció*, març de 1931 i maig de 1933.

6. Carmelo PELLEJERO MARTÍNEZ, *Historia de la economía del turismo en España*, Madrid, Civitas, 1999.

món que s'encarregaven de distribuir la publicitat turística –per la qual cosa actuaven a la manera d'oficines de turisme– però, a més, també feien conferències i escrivien articles de propaganda amb l'objectiu de contrarestar la mala fama que tenia l'Estat espanyol (i per tant Catalunya) en molts països europeus. De fet, l'any 1922, en el moment culminant de la seva existència, la Societat va arribar a tenir 432 delegats, distribuïts per tots els continents. Una estructura que l'Estat espanyol mai no va poder aconseguir. El paper d'aquesta xarxa va resultar fonamental per assolir els dos objectius citats: no només donar a conèixer Catalunya, sinó també esvaïr la mala fama que es tenia del país a la resta del món.

La Societat també procurava assistir a qualsevol esdeveniment internacional sobre matèria turística i aconseguir, per aquest motiu, diversos diplomes i medalles internacionals. El material de propaganda que editava fou nombrós. Així, cal esmentar revistes, opuscles, monografies i alguna pel·lícula. La revista *Barcelona Atracció*, de tirada mensual, anava dirigida als potencials turistes, però també a la població catalana, mirant d'aconseguir que es prengués consciència de la importància d'una activitat –la turística– que moltes vegades era vista amb desdeny.

Amb molta ambició, la Societat s'encarregà de potenciar tot allò que veia que podia convertir-se en un element d'atracció turística. D'aquesta manera, es promocionà Barcelona tant a l'estiu com a l'hivern. Amb tot, els reclams turístics envers els quals es tenia més cura eren els propis de caràcter català, com un element fonamental per a que el turista es trobés còmode entre nosaltres: les nombroses festes (de primavera, de carnestoltes, etcètera), els balnearis i, en general, tot tipus de patrimoni, ja fos natural o cultural, no només a Barcelona sinó a tot Catalunya. Degut a la manca de sindicats d'iniciativa turística, la Societat d'Atracció de Forasters es convertí en un avalador de tot el territori català.

La preocupació de la Societat arribà a moltes altres qüestions, com per exemple les comunicacions amb l'exterior, l'estat dels allotjaments turístics, les molèsties causades als viatgers degut a una burocràcia poc efectiva i, fins i tot, amb la iniciativa de lliurar al govern espanyol un pla per dissenyar el que anomenaren “Circuit Nacional de Turisme”: una ruta per la qual el visitant podia recórrer les ciutats més importants de l'Estat des del punt de vista patrimonial. El problema era el pèssim estat de les carreteres, que feia inviable el projecte sense inversions per adequar-les al constant augment del tràfic automobilístic. La Societat d'Atracció de Forasters, fins i tot, va arribar a avalar la creació del que llavors s'anomenaven “Ciutats Jardí” o urbanitzacions destinades a les classes benestants, com l'actual Parc Güell; però també les anomenades “Ciutats del repòs”, pensades per a les classes populars. Ambdós projectes sortiren del GATCPAC o Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània.

Sens dubte, l'esdeveniment turístic més important que va viure Catalunya des de la fundació de la Societat d'Atracció de Forasters fins l'inici de la Guerra Civil fou l'Exposició Internacional de 1929. I si bé la Societat, com a institució, no en va ser un actor directe, també és cert que el seu president, Marià Rubió i Bellver, fou el director tècnic de l'esdeveniment. La Societat d'Atracció de Forasters s'ocupà de la cerca d'allotjaments i es va convertir, de fet, en l'oficina d'informació turística de la pròpia Exposició i de la capital catalana.

Una de les seves preocupacions fou la manca d'interès que mostraven els diferents governs espanyols en el desenvolupament del turisme, que, per contra, porta-

va grans beneficis econòmics a països com França, Itàlia i Suïssa. Aquesta manca d'interès es traduïa, lògicament, en una manca de política turística; per això, d'alguna manera, la Societat d'Atracció de Forasters i altres sindicats del mateix tipus que existien arreu d'Espanya havien de substituir l'Estat absent. Així, i com ja hem vist amb el "Circuit Nacional de Turisme", la Societat va proposar al govern reduccions de les taxes pel desembarcament de turistes als ports catalans, una major agilitat en els tràmits duaners i, fins i tot, va proposar accions que anaven acompanyades dels corresponents decrets ja confeccionats: només hi mancava la signatura del ministre responsable. Cal dir, però, que gairebé sempre es trobaren amb un silenci descoratjador.

Davant d'aquesta situació, la Societat d'Atracció de Forasters va promoure l'associacionisme a tot l'Estat, així com la realització de congressos i conferències, com la Conferència Nacional de Turisme, la Conferència de la Costa Brava o els dos congressos de turisme de Catalunya celebrats a Barcelona (1919) i a Tarragona (1921). L'arribada al poder del dictador Primo de Rivera va suposar un fre a totes aquestes accions.

El I Congrés de Turisme de Catalunya es va celebrar a Barcelona durant el mes de maig de 1919.⁷ El seu impulsor va ser la Societat d'Atracció de Forasters; de fet, es va dur a terme en la seva seu social. Hi tingueren representació tant l'Ajuntament de Barcelona com la Mancomunitat de Catalunya, però també altres associacions directament relacionades amb el catalanisme polític, com ara el Centre Excursionista de Catalunya i el Reial Automòbil de Catalunya (estrets col·laboradors de la Societat d'Atracció de Forasters), a més de l'Associació d'Hostalers i Similars de Catalunya i l'Associació de Propietaris de Balnearis i Manantials Mineromedicinals de Catalunya, essent, aquests darrers, molt promocionats des de la propaganda turística de la Societat. El secretari general del Congrés fou Manuel Folch i Torres, secretari general de la Societat d'Atracció de Forasters i membre de la Lliga Regionalista de Catalunya, que dominava la comissió organitzadora pel que feia al nombre de membres. Una prova més del catalanisme militant de la Societat fou la decisió que l'idioma oficial del Congrés fos el català, encara que es permeté als ponents parlar en l'idioma que els fos propi.⁸ La finalització de la Gran Guerra, amb la conseqüent pau posterior, fou vista com una gran oportunitat per atreure turistes del continent, motiu pel qual volien impulsar definitivament la celebració de l'Exposició que havia quedat ajornada per l'esclat del conflicte europeu. Durant el Congrés es van analitzar qüestions econòmiques, però també aspectes socials i polítics que afectaven el turisme i que preocupaven molt la Societat, vistos els beneficis econòmics que aportava aquesta activitat. L'objectiu era assegurar-se que les administracions es fessin càrrec de desenvolupar una política adient i que l'impacte cultural fos el més beneficiós possible.⁹

Entre els acords més importants que es van prendre durant aquest I Congrés cal destacar els següents: promoure la formació de sindicats d'iniciativa a Catalunya, davant la seva palesa inexistència, a fi i efecte de crear una xarxa que actués com a grup de pressió; reclamar subvencions de les diputacions i ajuntaments, donat el

7. PELLEJERO, *Historia...*

8. *Barcelona Atracción*, març 1919.

9. *Barcelona Atracción*, juny de 1919.

benefici econòmic que aportava el turisme; instar els ajuntaments a la constitució d'oficines d'informació turística; implicar les ambaixades i consolats en la distribució de la propaganda turística; reclamar de les administracions públiques catalanes més cura amb la seguretat i la higiene; reclamar que els monuments i obres d'art es mantinguessin en el millor estat possible; simplificar els tràmits duaners i la burocràcia en general; millorar les comunicacions de transport de Catalunya amb Europa i les illes Balears; mirar de celebrar uns Jocs Olímpics; i millorar la qualitat dels allotjaments turístics.¹⁰

El II Congrés es va celebrar a Tarragona durant el mes de febrer de 1921 i també va estar impulsat per la Societat d'Atracció de Forasters. La intenció, feta pública durant la celebració del primer esdeveniment, era que el congrés fos biennal; malauradament, aquest segon va ser l'últim que es va celebrar. En aquest congrés, a més d'insistir sobre la major part dels acords presos feia dos anys, cal destacar-ne també d'altres: establir un circuit nacional turístic que permetés recórrer gairebé tot l'Estat espanyol en cotxe, per a la qual cosa era necessari arranjar les carreteres corresponents; demanar per a la Mancomunitat de Catalunya més competències en matèria turística; i foment concursos, amb els seus corresponents premis, per a millorar l'aspecte de viles i ciutats, així com la qualitat dels allotjaments turístics.¹¹

La manca d'un referent intern va dur la Societat d'Atracció de Forasters a cercar què es feia en altres països europeus, trobant a França allò que desitjaven. Com es veu, la Societat no es mirà en el mirall espanyol; Barcelona no mirava pas Madrid ni cap altra ciutat de l'Estat espanyol. La capital catalana es comparava amb altres ciutats europees i principalment amb París. La Societat d'Atracció de Forasters estava enlluernada per França, i així ho demostren els nombrosos articles que es publicaren en les diferents revistes i opuscles que editaven. Aquests textos eren una crida d'atenció constant al govern de l'Estat, del que deien que, en comparació amb França, no havia fet res, en tot cas obrir un parell de museus i poca cosa més.¹²

De França n'admiraven moltes accions i, en general, tota la política turística que duïen a terme els seus governs, com la transformació de les trinxeres i els camps de batalla de la Primera Guerra Mundial en un recurs turístic. Quan el conflicte encara no s'havia acabat, França ja havia dissenyat la que anava a ser l'oficina de turisme i el tipus de publicitat que s'anava a fer per atraure turistes als llocs que eren camps de batalla, molt particularment excombatents amb les seves famílies. Es creia que l'experiència de la guerra serviria per evitar-ne d'altres i que la millor manera era mostrar-ne els horrors a les futures generacions. Es preveia –i després es va dur a terme– facilitar l'accés dels turistes amb automòbils allà on el ferrocarril no pogués arribar, per a la qual cosa era del tot necessari conservar en bon estat les línies fèrries construïdes expressament durant la guerra per facilitar el transport de soldats i material. Aquestes línies van ser construïdes per l'exèrcit britànic tant a França com a Bèlgica.¹³ Es creà l'anomenada Caixa de Crèdit Hoteler, es planificà el futur ensenyament hotelier i es dissenyà tot un pla per obrir oficines de representació turística a l'estranger. Per aconseguir els seus objectius, el govern francès no dubtà a aprovar un pressupost de més de 500.000 francs de l'època, sol·licitant préstecs per

10. *Barcelona Atracció*, juliol de 1919.

11. *Barcelona Atracció*, març de 1921.

12. *Barcelona Atracció*, març de 1919.

13. *Barcelona Atracció*, abril de 1919.

la part que no podia finançar. Per a contrarestar la inversió i el deute, es va crear un impost anomenat “taxa per estada”, que es cobrava en la factura de l'allotjament, que també fou aplicat a Alemanya i Àustria i que avui encara és vigent.

Totes aquestes accions sempre eren comparades, per part de la Societat d'Atracció de Forasters, amb les que duia a terme el govern espanyol, i la conclusió sempre era la mateixa: l'Estat no feia res perquè no tenia cap mena d'interès per l'activitat turística. I davant d'aquesta inactivitat, la Societat s'atrevia, de manera indirecta, a demanar que s'arribés a acords amb la Catalunya Nord en matèria turística. De fet, es publicà un article del diputat dels Pirineus Orientals Emmanuel Brousse en el qual opinava sobre el futur turístic de Catalunya i apostava clarament per aquesta col·laboració; així els visitants d'una zona podrien anar a l'altra amb molta facilitat, en benefici d'ambdós territoris.¹⁴

Un altre aspecte a tenir en compte és l'interès de la Societat d'Atracció de Forasters a col·laborar amb altres entitats relacionades amb el turisme, com el Centre Excursionista de Catalunya i el Reial Club Automobilístic de Catalunya. En algunes ocasions, s'unien per atorgar premis, com, per exemple, als hotels que d'alguna manera –i sempre tenint en compte l'època de la que estem parlant– s'especialitzaven en el sector automobilístic, així com als hotels de muntanya.

La tasca de la Societat d'Atracció de Forasters finalitzà, desapareixent definitivament, amb l'inici de la Guerra Civil.

Cal preguntar-se si les accions que van dur a terme van tenir èxit o no; o dit d'una altra manera, si la fundació de la de la Societat d'Atracció de Forasters va ser un èxit o no. Resulta difícil donar una resposta objectiva, tota vegada que els recomptes de turistes eren escassos i poc fiables aleshores, i a més no tenim amb què compararlos. Però, de tota manera, amb les dades que tenim a la mà (que no són altres que els controls policials), cal dir que, des de la seva fundació, el nombre de turistes augmentà any rere any, amb alguns descensos provocats per esdeveniments tant externs (la Gran Guerra) com interns (el tifus que es va patir en aquella època). D'altra banda, la tasca de la de la Societat s'ha de mirar des de la perspectiva que va ser el primer intent seriós d'ocupar-se d'una activitat que avui aporta al nostre PIB un 12%, aproximadament, i que moltes vegades ajuda a reduir el dèficit de la nostra balança de pagaments, que tradicionalment és negativa, per tenir un saldo importador molt elevat si el comparem amb les exportacions. De fet, l'única partida que pot –i a vegades ho aconsegueix– convertir en saldo positiu aquesta balança és el turisme. Així, doncs, ells van ser els pioners, uns visionaris que lluitaven per reforçar una activitat que no era vista com una cosa important, i en el pitjor dels casos es tractava amb menysteniment. L'any passat va ser el centenari de la fundació de la Societat d'Atracció de Forasters i malauradament ningú no se'n va recordar.

14. *Barcelona Atracció*, octubre de 1919.